

TÓFALVI GÉZA

IGAZMONDÁS A HALÁLOS BETEGETKNÉL

Das Recht auf die Mitteilung der Wahrheit ist nicht ohne Bedingungen. In konkreten Fällen muss erwogen werden, ob man die Wahrheit dem Fragenden sagen soll oder nicht – formuliert der Katechismus der Katholischen Kirche (Nr. 2488). Die Frage der Mitteilung der Wahrheit war immer eine Frage, die nicht einfach zu beantworten war. In der Geschichte der Theologie sind die Bezeichnungen *restrictio mentalis* oder *reservatio mentalis* nicht unbekannt.

In diesem Artikel geht es um die spezielle Frage der Wahrheit bei Sterbenskranken. Vor allem geht es nicht um die Frage der Wahrheit in der Beziehung Arzt – sterbender Patient sondern allgemein um die Frage, ob man so eine Wahrheit der betroffenen Person mitteilen darf oder nicht. In einem ersten Schritt wird der Frage der Wahrhaftigkeit in solchen obgenannten Fällen nachgegangen. Im einen zweiten Schritt wird die Art der Wahrheit bei Sterbenskranken behandelt. Um was für eine Wahrheit geht es eigentlich? Und am Ende wird kurz erwähnt, wer die Aufgabe hat, so eine schmerzhaft Wahrheit der betreffenden Person mitzuteilen.

Bevezetés

Emberi életünk többféle viszonyulás jegyében zajlik. Ez jelenti az önmagunkhoz való viszonyulást, jelenti az embertársainkhoz illetve a minket körülvevő környezethez való viszonyulást, de ugyanakkor hívő ember esetében jelenti az Istenhez való viszonyulást is. Az evilági viszonyulások terén megtapasztaljuk a lét birtoklását annak javaival együtt, de ugyanakkor megtapasztaljuk jelen létezésünk határait, törekénységét és mulandó voltát. Ez a viszonyulás rányomja bélyegét emberi életünk különféle területeire. Emberi létezésünk törekénységét fájdalmas módon teszi megtapasztalhatóvá egy súlyos, esetleg hosszan tartó betegség a *saját* életünkben. Ugyanilyen, vagy még fájdalmasabb végesség-tapasztalatot jelenthet *valakinek* társa lenni súlyos betegsége útján, vagy elveszíteni valakit, akit nagyon szeretünk. Ilyen és hasonló helyzetekben a gondolkodó ember számára kérdések sora fogalmazódik meg. Felvetődik a kérdés, hogy hogyan viszonyulok a betegséggel vagy a halállal szemben. Hogyan viszonyulok hozzátartozóim, szeretteim, ismerőseim betegségével vagy halálával szemben? Az élet ilyen kérdéseire végső soron mindenkinek meg kell adnia a saját maga válaszát. Ez a válasz lehet az illető legbensőbb ügye, de az a kérdés is felvetődik, hogy vannak-e olyan magatartásformák, hozzáállások, amelyek joggal elvárhatók tőlünk olyankor, amikor valaki súlyos betegséggel küzd, vagy

nemsokára meg kell halnia. Az adott helyzet előír-e valamilyen követendő magatartásformát vagy teljesen önkényesen kell eljárni?

Jelen írás – a teljesség igénye nélkül – megpróbál néhány szempontot felvillantani azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy hogyan viszonyuljunk olyan embertársainkhoz, akik halálos betegséggel¹ küzdenek, és nemsokára meg kell halniuk. Ennek a viszonyulásnak is egy sajátos és egyik legfontosabb mozzanata kerül előtérbe, és pedíg az igazmondás kérdése halálos betegségben szenvedő embertársainkkal szemben.² Fel lehet-e világosítani az ilyen beteget állapotáról? Helyesebben: meg kell-e mondani a betegnek, hogy halálosan beteg? Illetve joga van-e a halálosan betegnek erre az információra, és miért van erre joga? Milyen formában történik a közlés? Milyen igazságról is van szó tulajdonképpen?

Első lépésben arról lesz szó, hogy miben áll az igazmondás, milyen árnyaltabb módon fogalmaz a mai erkölcszociológia az igazmondással kapcsolatban, és hogy itt tulajdonképpen az igazmondásnak egy sajátos területre való alkalmazásáról van szó³. Egy második lépésben az fogalmazódik meg, hogy milyen igazság közléséről van szó. A igazmondásnál ugyanis az igazság közlése történik, és halálos betegségnél, valakinek a halálos ágyánál egy sajátos igazság közlése történik. Végül pedig röviden az is érintve lesz, hogy ki közölje ezt az igazságot, ki a legilletékesebb egy ilyen igazság közlésére.

I. Igazmondás

Az igazmondással rokon értelmű szónak tekinthető az őszinteség, és mindkettő ellentétének a hazugság. Az őszinteség és hazugság kérdése már régóta foglalkoztatja a gondolkodó embert. Az

¹ Helyénvalóbbnak látszik halálos betegségről, halálos betegről beszélni, nem pedig gyógyíthatatlan betegről/betegségről. Ez utóbbi nem tartalmazza azt, hogy az élet vége közelinek látszik-e vagy sem. Nem minden gyógyíthatatlan betegség halálos is egyben, de a halálos betegség fogalma tartalmazza a gyógyíthatatlanságot is (a csodás gyógyulásokat leszámítva mindkét esetben).

² Itt nem kifejezetten az orvosi igazmondásról lesz szó vagy az orvos kötelezettségéről, hogy informálja a beteget állapotáról legyen az súlyos, vagy kevésbé súlyos, hanem magáról az igazmondásról halálos betegeknek. Az ember tapasztalja környezeteiben a kérdés súlyát, és a legkülönbözőbb magatartásokat, melyeket egy halálos beteg környezete felmutat.

³ Az élet különböző területei adott esetben más és más elvárásokat támaszthatnak az őszinteségre törekvő ember számára. Más és más szempontokat kell figyelembe venni, például a gyermekekkel szembeni igazmondásnál, az orvosi tevékenységben, a média világában, a politika területén vagy egy jó baráttal szemben.

arisztotelészi szemlélet szerint az őszinteség az emberi személy és a beszéd természetéből következik, a hazugság pedig ellent mond a beszéd természetének. Ezt a felfogást követi Szent Ágoston is, amikor a hazugságot a beszéd rendeltetésével ellentmondónak tartja, és a hazugságot mindig önmagában rossznak tekinti⁴. Aquinói Szent Tamás különbséget tesz a veritas vitae (az élet igazsága) és veritas rei (a dolgok igazsága, objektív igazság) között. Alexandriai Kelemen szerint nincs joga mindenkinek arra, hogy mindent megtudjon. Ezen a vonalon helyezkedik el Hugo Grotius, amikor azt firtatja, hogy mennyiben van joga megtudni valamit az embernek. Ez utóbbi elképzelések szerint bűnös értelemben vett hazugságnak az olyan közlés számít, amely tudatosan és szándékosan félrevezeti a másikat, bár annak joga volna megtudni az igazat⁵.

A Katolikus Egyház Katekizmusa (KEK) is árnyaltan fogalmaz a kérdésben. Szent Ágostontól idézve leszögezi: „A hamis állítás azzal a szándékkal, hogy megtévesszen, hazugság.”⁶ Továbbá: „A hazugság természete szerint elítélendő. Megszentségteleníti a szót, melynek az a rendeltetése, hogy a megismert igazságot másokkal közölje. A megfontolt szándék arra, hogy a felebarátot megtévessze az igazsággal ellentétes állításokkal, vét az igazság és a szeret rendje ellen. A bűnösség még nagyobb, ha a megtévesztési szándék rossz következményekkel járhat azok számára, akiket megtévesztett.”⁷ Majd az igazság tisztelgéséről szólva leszögezi: „Az igazság közléséhez való jog nem föltételek nélküli. Mindenkinek a testvéri szeretet evangéliumi követelményéhez kell hozzáigazítania életét. Ez konkrét esetekben megköveteli annak mérlegelését, hogy a kérdezőnek föl kell-e tárnai az igazságot, vagy sem.”⁸

Az igazmondás és az őszinteség fogalma tartalmazza tehát az igazság szubjektív-erkölcsi dimenzióját, vagyis az *akaratot*, hogy a megismert vagy bennünk megfogalmazódott dolgot úgy adjuk tovább

⁴ Vö. VIDAL, Marciano, *Manuale di etica teologica, 2, parte prima. Morale della persona e bioetica teologica*, Assisi 1995, 288.

⁵ Vö. BODA László, *Isten országa közöttünk. Hitben, reményben, szeretetben*, Bp. 1993, 126–129.

⁶ KEK, 2482.

⁷ KEK, 2485.

⁸ KEK, 2488. A Katekizmus a vonatkozó cikkely IV. fejezetén belüli pontokban szól még a gyónási titok szent és sérthetetlen mivoltáról, a hivatali titokról és a személyek magánéletéről.

embertársunknak, amilyenek azt a dolgot megismertük, vagy ahogyan az bennünk megfogalmazódott. Az igazság objektív értelemben viszont jelenti a megegyezést, *megfelelést* a tények, a dolgok állása és a megismerés, az értelem között (*adaequatio intellectus et rei*). Már a skolasztika felismerte és az őszinteséghez tartozónak mondta a lehetőség szerinti törekvést a helyességre. Ez nem csupán a tárgyi világot érinti, hanem magába foglalja az embertársi kapcsolatokat is. Ilyen értelemben az igazmondás és őszinteség lényeges eleme az emberi együttélésnek és az emberi közösségnek egyáltalán. Az ember, mint közösségi lény, rá van utalva biztos közlésekre, legyen az a tapasztalatok, a tudástartalmak közlésének terén, vagy egyszerűen egy találkozó leszögezésénél.⁹

Összegezve: „Az igazmondás arra kötelez bennünket, hogy embertársainknak a jogosan megkívánt információt legjobb tudásunk szerint készségesen megadjuk. Tiltó formában ez annyit jelent, hogy a bennünk bízó és ártatlan embertársainkat soha sem szabad szándékosan félrevezetni.”¹⁰

Az igazmondásnak megvannak a sajátos dilemma-helyzetei¹¹, amikor a legőszintébb igyekezet mellett is kérdések sora merül fel. Egyik ilyen sajátos dilemma, hogy kell-e közölni valakivel egy olyan igazságot vagy a teljes igazságot – amelyhez különben joga lenne –, ha előreláthatólag nem fog tudni zöldségre ágrá vergődni ezzel az igazsággal, vagy pedig egyenesen kárt okozunk neki azáltal, hogy közöljük az objektív igazságot helyzetére vonatkozólag. Az ilyen esetek egyik legsúlyosabb formája, mikor halálosan beteg embertársat kell felvilágosítani helyzetéről. A hozzátartozók számára felvetődik a kérdés, hogy nem okoznak-e több kárt azzal, ha halálosan beteg családtagjuknak megmondják az igazságot, mint azzal, ha elhallgatják előle a teljes valóságot, és még megpróbálnak reményt kelteni benne.

⁹ Vö. FURGER, Franz, *Wahrhaftigkeit*, in: *Neues Lexikon der christlichen Moral*, (Hrsg.) ROTTER, Hans-VIRT, Günter, Tyrolia 1990, 846–852. Már magának az emberi bizalom légkörének kialakításához elengedhetetlenül szükségesek a biztos, helyes közlések. Így például tudások, ismeretek megszerzésénél. Ugyanígy az orvos és páciens kapcsolatban, ahol az orvos elhiszi betege panaszait, és a beteg is bízik orvosában és annak őszinte igyekezetében (sz. m.).

¹⁰ Dr. SOMFAI Béla, *Orvosi igazmondás*, in: *Bioetika. Vázlatok*, SZ. H. F. 1996, 46.

¹¹ Az erkölcteológiai hagyományból ismerős a *restrictio mentalis* fogalma, amikor adott esetben nem történik meg az igazság teljes kimondása. Nem történik ugyan verbális hazugság, de az igazság teljes közlése sem következik be (sz. m.).

A kegyes hazugságnak ez a formája nem egyszer megtapasztalható napjaink gyakorlatában is.

Az orvos számára az a kérdés fogalmazódik meg, hogy az ő gyógyító szándékával összefér-e egy olyan igazság közlése, amely esetleg többet árt, mint használ.¹² Úgy tűnik, hogy tulajdonképpen két kötelesség ütközéséről van szó: a beteg érdekeinek védelmére vonatkozó kötelesség és az igazmondás kötelessége.

Az a kijelentés is régóta elfogadottnak számít, hogy nem vét kevésbé az igazmondás ellen az, aki a halálosan betegnek elhallgatja az igazságot, mint az, aki az igazságot rideg tények közlésévé redukálja, és megfélemedezik arról, hogy egy ilyen igazság közlését a *személyek közötti kapcsolat* folyamatába kell beágyazni.¹³ Hogy meddig terjed az igazmondás kötelessége, azt nagyban a személyek (jelen esetben a beteg és azt őt körülvevők) közötti kapcsolat természete határozza meg: „Az embertársak szándékos félrevezetésének tilalma nem jelenti azt, hogy a teljes tényállást mindig és mindenkinek fel kell tárjunk. Az igazmondás kötelességét a személyek közötti kapcsolat természete határozza meg. Ez teszi szükségessé a titoktartást is. Nem vagyunk azonos természetű kapcsolatban egymással, nem vagyunk egymásnak egyenlő mértékben lekötelezve sem, ezért nem emelhetünk jogot minden lehetséges információ megszerzéséhez sem.”¹⁴

Fontosnak látszik továbbá az *őszinte törekvés* az igazság közlőjében, hogy ha folyamatosan is, de igyekszik a halálosan beteget rávezetni a teljes igazságra. Erkölcsileg ugyanis nem látszik igazolhatónak, ha megtagadjuk a beteg helyzetére vonatkozó tájékoztatást vagy elferdítjük a tényeket.¹⁵ XII. Piusz pápa orvosoknak tartott beszédében így összegzi a vonatkozó katolikus tanítást: „A hazugság az erkölcsi törvény szerint senkinek sem megengedett; mégis vannak esetek, amelyekben az orvos, akkor is, ha kérdezik, nem mondhatja ki durván

¹² E téren is különféle magatartásformákat mutat fel az orvosi gyakorlat. „A magyar orvosi gyakorlatban ugyanis általánosan elterjedt az a vélemény hogy nem szükséges, sőt a gyógyítás céljaival ellentétben áll a rossz hír közlése, különösen a halál kikerülhetetlenségére vagy közelségére vonatkozó információ megadása.” (...) „Egy amerikai felmérés szerint az onkológusok 90%-a a hatvanas években még arra hajlott, hogy a gyógyíthatatlan betegről eltitkolja a rossz hírt. Ez az arány azonban a nyolcvanas évekre pontosan az ellenkezőjére változott.” SOMFAI, *Orvosi igazmondás*, 46.

¹³ Vö. FURGER, Franz, *Wahrhaftigkeit*, 851–852.

¹⁴ SOMFAI, *Orvosi igazmondás*, 47.

¹⁵ U. o. 46.

– bár pozitíve sosem mond hamisat – a teljes igazságot, főleg olyan esetekben, amikor tudja, hogy a betegnek nem lenne ereje azt elviselni. Vannak viszont olyan esetek, amikor az orvosnak kétségkívül kötelessége világosan beszélni; olyan kötelesség, amely előtt minden más orvosi vagy humán szempont eltörlődik. Nem szabad a beteget és hozzátartozóit hamis biztonságban ringatni úgy, hogy ezáltal veszélyeztetjük az ő örök üdvösségét vagy bizonyos jogi és szeretetből fakadó kötelezettségei teljesítését.¹⁶

Az igazság közlője a halálos betegeknél továbbá tekintettel kell, hogy legyen az igazság közlésének módjára, valamint a beteg sejtetett (akár verbálisan megfogalmazatlan) szándékára is. A közlés módja azért is kiemelkedően fontos, mert egy ilyen közlés mély nyomot hagy az érintettben és esetenként a hozzátartozókban. Az érintett beteg nem egyszer visszagondol a halálos diagnózis közlésének pillanatára, és arra, hogy akkor tulajdonképpen mi is hangzott el. Visszaidézi, hogy mit mondott, hogyan fogalmazott az orvos vagy adott esetben az illető hozzátartozó.¹⁷ Az alapvető törekvésnek tulajdonképpen arra kellene irányulnia, hogy a betegnek ill. hozzátartozóinak ne adjunk lényegében hamis képet a beteg helyzetéről.

Ezek után következzezzék magának a szóban forgó igazságnak és az igazság közlésben felvehető magatartásformáknak megközelítése.

II. Milyen igazságról van tehát szó?¹⁸

Azt a kérdést kell megvizsgálni, hogy milyen igazságról van szó, milyen jelentősége van ennek az igazságnak a beteg számára, milyen helyet foglal el ez az igazság a beteg és az orvos, a beteg és az őt körülvevők, hozzátartozók, és még általánosabban az emberi kapcsolatok keretein belül. Tehát – amint már jelezve volt – nem csak az orvosi igazmondásról van szó.

1. Kölcsönösen megosztott igazság

A szóban forgó igazságnál nem egy elvont, rideg, tudományos, csupán objektív igazságról van szó. Nem matematikai, metafizikai stb. ismeret közlése elsősorban. Olyan igazságról, emberi igazságról van szó, mely nem öncélú, hanem azt a célt szolgálja, hogy a személy, aki

¹⁶ PIO XII, *Allocuzione all'Unione Italiana Medico Biologica San Luca*, 12-11-1944, in: *Atti e discorsi di Pio XII*, vol. 6, Roma, 1945, 151–152.

¹⁷ Vö. SCHOCKENHOFF, Eberhard, *Zur Lüge verdammt?*, Freiburg im Breisgau, 2000, 492.

¹⁸ Az alábbiakhoz lásd főleg FAGGIONI, Maurizio P, OFM, *La verità al malato*, in: *Temi di bioetica*, Roma, 1996, 15–27.

részesedik benne, maga is egyre igazibbá váljon szenvedő, beteg állapotában. Általa képes legyen egyre tudatosabban élni életét, akkor is vagy éppen akkor, amikor ezt az életet a szenvedés és a halál veszélyezteti. Ez az igazság a személyre irányul, és nem csupán egy elvont jog vagy kötelesség. Éppen ezért senkinek sem kötelessége és nem is áll jogában, hogy olyan igazságot közöljön vagy úgy közöljön igazságot, hogy az több kárt, mint jót okozzon a betegnek.

Nagyon fontos, hogy az igazság közlése egy megélt interperszonális kapcsolat légkörében történjen. Aki közli, ő maga is *osztózzon ebben az igazságban*, tudja magáévá tenni, elfogadni, mielőtt közli az érintettel. Fel kell tételezni mind az igazság közlőjében, mind az érintettben az alapvető hajlandóságot arra nézve, hogy el tudja fogadni saját élete számára a fájdalom és a halál tényét. Amíg a mi számunkra megoldatlan saját szenvedésünk és halálunk kérdése, addig képtelenek vagyunk ilyenről mással beszélni. Korunknak egyik égető problémájával állunk szemben: a betegségnek, a szenvedésnek, a halálnak nincs helye a reklámokban, nem lehet „népszerűsíteni”, mert az emberi lét törekenységére, a földi élet viszonylagosságára és a tudomány tehetetlenségére emlékeztetnek¹⁹. Transzcendens nyitottság nélkül a halál abszurditás, és a fájdalomnak, szenvedésnek nincs helye, értelme emberi létünkben. A halálos diagnózis kijátszások, csalások, menekülések komplex mechanizmusát indíthatja be mind a betegben, mind környezetében (családtagok, orvosok, ismerősök körében). Legtöbb esetben feldolgozatlan bennük a halál, a szenvedés, a betegség kérdése. Orvosoknál még ehhez járulhat a frusztráció, ami abból adódik, hogy tapasztalniuk kell orvostudományuk csődjét és saját hivatásuk, technikájuk határait. Ebből adódhatnak különféle, etikailag helytelen magatartások: az igazság hideg, brutális közlése; a gyógyulni képtelen beteg tudatalatti elutasítása, egészen addig, hogy mielőbbi halálát kívánja; a gyógyíthatatlan betegség – legalább érzelmi szintű – elutasítása, és ennek következtében túlkezelések értelmetlen alkalmazása. Mindezek arra

¹⁹ Az élet ilyen valós helyzetei egyben a fogyasztói társadalom egysíkú, hamis mivoltára is ráirányítják a figyelmet. Ugyanis a 70 éves, tizenharmadszor műtött betegnek nem lesz bársonyos, örökkön-örökké fiatalos a bőre, akkor sem, ha a kórházi szobába becsempészett tévében az éppen reklámozott bőrápoló krém szerint ez kellene, hogy történjen.

utalnak, hogy maga az orvos nem szembesült, nem mert szembesülni az igazsággal, és nem tudta azt a maga számára feldolgozni.

2. Személyhez szóló, személyes igazság

Azt jelenti, hogy az igazságot *ahhoz kell szabni, akinek szól*. A betegnek joga van az igazsághoz, hisz az ő életéről, az ő életére, jövőjére vonatkozó igazságról van szó, de ennek közlésében figyelembe kell venni az ő képességeit, az ő pszichológiai alkatát, esetleges reakcióját halálos betegségeire. Ebben a tekintetben nincsenek előre gyártott receptek, bárhol, minden további nélkül alkalmazható magatartásformák. *Az általános elv*: meg kell mondani az igazságot a betegnek, de ennek személyes, meghitt, együtt érző légkörben kell történnie, ahol tekintettel vagyunk a közlés megfelelő módjára és a beteg lelki állapotára.

Fontos ismerni a beteget, megnyerni bizalmát, ráérezni lelki ráhangoltságára, megosztani félelmeit, kételyeit, átélni belső világát, beleélni magunkat az ő helyzetébe, és próbálni úgy látni a dolgokat, ahogyan ebben az állapotban ő is látja. Az empátiának ebben a légkörben az igazság kimondása nem más, mint a valóság együtt érző leleplezése, és egy mélységesen emberi tapasztalat megosztása.

Az orvos feladata sem merül ki csupán abban, hogy visszaállítja az egészséget, meghosszabbítja a páciensek életét, hanem felvállalja, igyekszik azonosulni a beteg érzéseivel, rászorultságával, ráutaltságával, vagy esetleg az igénnyel, hogy tudni akarja az igazságot, de ugyanakkor biztonságban is szeretné érezni magát.

Az ószövetségi *Szentírás* tanítása is nagyon figyelemre méltó az igazsággal kapcsolatban. Ez az igazság elsősorban nem értelmi, intellektuális, hanem kapcsolatbeli igazság. Az 'emeth' szó gyökere az 'aman' ige, ami azt jelenti, hogy konzisztensnek, stabilnak, megalapozottnak lenni. Az 'emeth' jelöli mindazt, ami szolid, állandó, biztos, vagyis jelöli mindazt, amire támaszkodni lehet, amiben meg lehet bízni, amire rá lehet hagyatkozni. Igaznak lenni annyit jelent, mint hűségnek lenni egy tervhez, egy kapcsolathoz, egy szövetséghez. Isten igaz, mert hűséges az Izrael népével kötött szövetséghez (Zsolt 31; Iz 49, 7), és igazak az ő szavai, mert nem árulnak el soha, és mindig szilárdak maradnak (Zsolt 19, 10; 11, 7; 119, 86, 138. 142.). Az ember igaz mindenekelőtt akkor, amikor hűséges marad Isten akaratához és szövetségéhez (Kiv 18, 21; Oz 4, 2), és másodsorban akkor, amikor megőrzi a becsületességet és bizalmat embertársaival kapcsolatban (Ter 47, 49).

A fogalomnak tehát az ontológiai vonatkozása mellett, fontos kapcsolatbeli vonatkozása is van. Az 'emeth' az a bizalom, amit valaki vagy valami felébreszt és megalapoz.²⁰ Az igaz, egyenes és megbízható jelző használható dogokkal, tényekkel és személyekkel kapcsolatban egyaránt. Az ember igazsága jelenti az általa tanúsított hűséget és megbízhatóságot, amire számítani lehet (Vö. 1Kir 2, 4; Iz 10, 20; Jer 23, 28). Ebből kifolyólag „az ember beszéde sem csak azért *igaz*, mert megfelel a tényeknek, hanem mert az illető ember megbízható, hűséges, szavai pedig hitelt érdemlők, így építeni lehet rájuk (vö. Ter 42, 16; MTörv 22, 20; Péld 8, 7; Jer 23, 28).”²¹ Az igazság mielőtt átalakulna szóvá, elsősorban erény vagy belső magatartás. Képesség arra, hogy igazak, áttetszők, hitelesek legyünk. Ebből a belső erényből származik a lehetőség, hogy igazat mondjunk vagy tegyünk. *Humanizáló erényről* van szó, amely képessé tesz arra, hogy hamisítatlanok legyünk szóban és cselekedetben, hogy hűségesek legyünk önmagunkhoz és legbenső lényünkhöz. Képesség arra, hogy találkozzunk a másikkal az ő igazságában, fény mely megvilágítja beteg embertársunk arcát, és akarat, mely megosztja a másikkal a létezés értelmét.

3. Fokozatos igazság

Csak egy emberileg hiteles kapcsolat légkörében lehetséges felkínálni az igazságot a betegnek. Ebben a légkörben lehet csak megtalálni az időt és a módokat az igazság megosztásához. Ez a tapintat és óvatosság útja, amely *fokozatosan közli az igazságot*. Hagyja magát vezetni nemcsak a beteg kifejezett óhajától, hanem annak lelki állapotától és szükségleteitől. Meg kell teremteni azt a bizalmas kapcsolatot, amelyet a dialógus és a kölcsönös elfogadás jellemez, és amely képes megtalálni a megfelelő pillanatok és szavakat. Létezik az a beszéd, az a közlés, amely tiszteletben tartja a beteg pillanatait, és képes azokhoz alkalmazkodni. Létezik az a beszélgetés, amely képes elfogadni a beteg kérdéseit, képes kérdéseket ébreszteni, hogy a beteget fokozatosan elvezesse saját állapotának felismerésére. A tapasztalat alátámasztani látszik, hogy a beteg az esetek többségében annyit kérdez, amennyit éppen

²⁰ Vö. COZZOLI, Mauro, *Verità e veracità*, in: *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, (a cura di) COMPAGNONI, Francesco-PIANA, Giannino-PRIVITERA, Salvatore, Cinisello Balsamo (Milano), 1990, 1442.

²¹ Vö. HAAG, Herbert, *Igazság*, in: *Bibliai Lexikon*, Bp. 1989, 668.

megemésztetni, elfogadni képes.²² Aki megpróbál jelen lenni a beteg számára, aki érzékeny a beteg sorsa iránt, az meg tudja találni a megfelelő szavakat és válaszokat, amelyek lehetővé teszik az igazság közlését a szeretetben. A gyengédség és tapintat ilyen légkörében maga a beteg diktálja a közlés idejét és módjait: a különböző helyzetek és személyek egyedisége formálja és alakítja a közlés konkrét módozatait és ritmusait.

Rendes körülmények között az igazság közlésére a legalkalmasabb pillanat az, amikor a beteg ezt kifejezetten kéri. Ilyenkor is *előfordulhat* viszont, hogy a beteg kitarat óhaja mellett, a gondozói, hozzátartozói viszont tudják, a beteg még nincs felkészülve arra, hogy mindent a maga valóságában megtudjon. Tudják, hogy teljesen megtörné az igazság keménysége, mély depresszióba esne, elveszítene minden kedvet, hogy együttműködjön a gyógykezelésben, vagy éppenséggel öngyilkossághoz vezetne a hír közlése. Ilyen esetekben lehet – hazugság nélkül – általánosságban válaszolni, megvárva a megfelelő időpontot a teljes igazság közléséhez. Maga a beteg fogja észrevenni, hogy fokozatosan romlik az állapota, és ez a tény is előkészítheti arra, hogy megtudja a teljes igazságot. Általános eligazításként szolgálhat, hogy mindaz, amit mondunk, legyen igaz, de nem kell azonnal mindent elmondanunk, ami igaz.²³

Az is megtörténhet, hogy a beteg kifejezetten *kéri, hogy ne közöljék vele*, ha nagyon súlyos vagy menthetetlen az állapota. Ilyenkor tiszteletben kell tartani akaratát, de tanácsolhatjuk, hogy akarjon tudomást szerezni állapotáról. Nem szabad viszont erőltetni, kényszeríteni az igazságra. Érvényben marad az ősi elv: „voluntas aegroti suprema lex” (a beteg akarata a legfelsőbb törvény). Amint esetenként nagyon nehéz az igazság közlése, ugyanúgy vannak esetek, amikor nagyon nehéz az igazság elfogadása. Ez fokozottan érvényes akkor, amikor törékenyebb személyiségekről van szó, akik mindig is nehezen viselték el a kiábrándító valóságot, a kritikát, az élet nehézségeit, és megpróbálták lehetőleg mindig menekülni az ilyen kihívások elől, ahelyett, hogy szembenéztek volna velük. A betegség, a szenvedés személyi érettséghez vezethet, de csak akkor, ha sikerült szembesülni a gyengeségekkel és korlátokkal: és ez is igazság.

²² Vö. SCHOCKENHOFF, Eberhard, *Zur Lüge verdammt?*, 493.

²³ Uo. 493.

4. „Létfontosságú” igazság

A saját egészségünkre vonatkozó igazság sohasem egy elvont, absztrakt igazság, ami semlegesen hagyja bennünket, hanem olyan igazság, amely nagyon mélyen érint minket, hisz saját egyszeri, megismételhetetlen életünkről van szó. *Érinti egész egzisztenciánkat*, olyannyira, hogy megváltoztatja belső világunkat, és mind racionális, mind érzelmi szinten elvárások, tervek, remények, félelmek, csalódások, aggodalmak zavaros, sokszor ellentmondásos együttesét hozza mozgásba. A tudat, hogy életünk kibillen a normális kerékvágásból, hogy halálos betegség emészt, hogy már csak hónapjaink, napjaink vannak hátra, nagyon mélyen elgondolkodtat egész életünket illetően. Saját bőrünkön érezni létünk végességét, látni, érezni, hogy az idő kifut kezünk közül, és hamarosan meghalunk, kétségtelenül mélységes pszichológiai átalakulást eredményez, és befolyásolja önmagunkhoz ill. másokhoz való viszonyunkat.

Elisabeth Kübler-Ross Svájcban, majd az Államokban működő pszichiáter, halálkutató immár klasszikussá vált leírása szerint jól megfigyelhető, komplex pszichológiai folyamat indul be a halálos betegségről tudomást szerző emberben.²⁴ Első fázis az *elutasítás* és izoláció: „Nem, én nem, ez nem lehet igaz.” Ez tulajdonképpen a minden emberben meglévő reakció a kellemetlen helyzetekkel szemben, ami aztán képessé teszi, hogy később erőt kapjon más, kevésbé radikális védekezésekhez. Második fázis a *düh*: „Miért pont én?!” Ennek a fázisnak elviselése nagyon nehéz a hozzátartozók, a környezet számára, mert a beteg kivetíti haragját környezetére. Hidegen, közönyösen fogadja őket, esetleg haragszik rájuk, mert ők egészségesek. Valószínűleg e harag által akarja a beteg kimutatni, hogy ő még él, és meg akar arról is győződni, hogy nem felejtették el. Harmadik fázis az *alkudozás*, a kompromisszum. Egyezséget szeretne kötni az Istennel, és így megkísérelni, elhalasztani az elkerülhetlent. Ígéreteket is tartalmazhat a beteg részéről, amennyiben óhaja teljesül: „Istennek szentelem életem, ezt vagy azt teszem, ha meggyógyulok” stb. Negyedik fázis a *depresszió*: látja, tapasztalja, hogy nincs kiút, ereje egyre fogy, egyre soványabbá, gyengébbé válik, és ez nagyon mélyen elkészeríti. Két fajtája van ennek a depressziónak: az egyiket az elszenvedett veszteségek idézik elő, a másikat az elővételezett veszteségek tudata, amely magába foglalja az élet elvesztését is. Ez

²⁴ Vö. KÜBLER-ROSS, Elisabeth, *A halál és a hozzá vezető út*, Bp. 1988, 83–194.

utóbbinál már nincs szükség sok szóra. Csendes jelenlét, együttérzés, elemi igények kielégítése, gyöngédség a fontos. Az ötödik fázis a *belenyugvás*, az elfogadás, a megbékélés. Ha a korábbi fázisokon átjutott, eljut egy olyan állapotba, ahol már sem nem ideges, haragvó, sem nem kétségbeesett sorsa miatt. Bizonyos fokú komolyság, nyugalom jellemzi. Mintha a fájdalom elmúlt volna, a harc véget ért volna, és elérkezett volna a végső nyugalom pillanata.

Összegezve elmondható tehát, hogy nem elég a beteggel közölni az igazságot, hanem kell *tudni melléje szegődni*, kell tudni vele együtt viselni az igazság keresztjét, és segíteni kell, hogy el tudja fogadni saját életében a szenvedés és halál megrázó jelenlétét. Képesnek kell lenni arra, hogy túllépjünk a hazugság, az igazság elhallgatásának, megtagadásának kísértésén, amely a beteg elhagyatottságához, izolálásához vezet, és amelyben nagyon sokszor összejátszik a beteg egész környezete. A hazugság légköre a haldokló beteg, a halálosan beteg esetében *magárahagyatottságot*, becsapottságot eredményez. Környezete részéről szolidaritás helyett egyedüllétet és magányt tapasztal életének legsúlyosabb, halál előtti pillanataiban. A betegek feltűnik, hogy helyzete nem javul, sőt egyre súlyosbodik. Ismételt kérdéseire megnyugtató válaszokat kap, de ugyanakkor tapasztalja az ajtó mögötti halk beszélgetéseket, a hangnem- és tekintet változtatásokat valahányszor vele beszélgetnek. Környezete azt hiszi, hogy a hallgatással, vagy a kegyes hazugsággal elérte célját, miközben a beteg számára egyre világosabb, hogy miről van szó. A beteg elszigeteltnek érzi magát környezetétől. Ehhez az érzéshez keserűség és harag is vegyülhet azokkal szemben, akik a legközelebb állnak hozzá és mégis becsapják. A végén ő tartja szükségesnek lerántani az álarcot, és világossá tenni, hogy vége a komédiának. A hallgatásba burkolózás, vagy a kegyes hazugság azért is helytelen, mert sem a beteg környezetének, sem a orvosnak nincs joga az igazságról hallgatni. Mindnyájuknak tiszteletben kellene tartaniuk a beteg jogát, hogy tudni akarja az igazat. A halál közelsége, a diagnózis helyes ismertetése segítheti a beteget, hogy felmérje helyzetét, szembesüljön a halállal, rendezze dolgait Isten és az emberek előtt egyaránt (hagyaték, személyes kapcsolatok rendezése), és hogy felelősségteljesen, tudatosan élje meg élete utolsó szakaszát. Az igazság kimondása az esetek többségében felszabadító hatást gyakorol, ami jótékony módon nyomja rá bélyegét a beteg és környezete kapcsola-

tára. A beteg nem érzi annyira elhagyottnak magát, és könnyebben tud szembesülni a halál gondolatával. Így életének utolsó szakaszát is emberhez méltóan éli le.

„A halál elfogadása a legfontosabb emberi döntések közé tartozik. Nem a reménytelenség kifejezése az, nem az élről való lemondás, hanem az emberi állapot elfogadása a maga teljességében. Ezen felül a hit fényében egy új életre való felkészülést is jelez²⁵. Ezért ez nagyon is felemelő és értékes emberi tapasztalat, melyet nem eltitkolni, hanem valójában ünnepelni kell. A halálra jól felkészült betegről kapja meg az orvos és a beteg környezete a legnagyobb ajándékot, a reális életszemléletet.”²⁶

Végül pedig a halál elkerülhetetlenségének, rohamos közeledésének tapasztalata megrendíti a szenvedőben az addigi, földi reményeket. A különféle, csupán e földi életre korlátozódó remények a semmi-be foszlanak. Már csak „a” remény marad egy a túlvilági életben való beteljesedésre Istennél. A beteg környezetének ez lenne az egyik kiemelkedő feladata. Rákészíteni, segíteni a beteget belesimulni ebbe a reménybe. A hazugság éppen ettől a végső kibontakozástól fosztja meg a halálosan beteget. Attól, hogy belső békéjét megtalálva ebben a végső reményben kibonthassa önmagát.²⁷

III. Ki közölje az igazságot?

Az emberi igazság nem csupán egy információ, hanem emberi kapcsolatokra épülő valóság, amelyet csakis mély, személyek közti kapcsolat légkörében lehet megosztani. Minden ember kommunikációs kapcsolatok összetett hálózatában él. Ez magába foglalja a családtagokat, orvosokat, betegápoló személyzetet, papot, barátokat, egy szóval mindazokat, akik tudnak a beteg helyzetéről. Ki az illetékes ezek közül?

Világos, hogy a betegség kapcsán nagyon fontos az orvos és a beteg kapcsolata. Az orvos elsőrendű feladata, hogy emberileg a lehető legbiztosabban megállapítsa a diagnózist, a gyógyítás lehetőségeit, a megfelelő gyógymódot, amennyiben van ilyen. Halálos betegség közlésénél viszont csak akkor az orvos az illetékes, ha megfelelő a

²⁵ A betegek kenetét kiszolgáltató pap nem egy esetben találkozik túlvilági hitükről tanúságot tevő halálos betegekkel, akik helyzetük teljes ismeretében megrendítő komolysággal készülnek az Istennel való találkozásra (sz. m.).

²⁶ Dr. SOMFAI Béla, *Orvosi igazmondás*, 48.

²⁷ Vö. STEIN, Ulf, *Wahrheit und Lüge am Krankenbett*, In: *Moral Konkret*, (Hg.) SEIDEL, Walter-REIFENBERG, Peter, Würzburg 1993, 114.

kapcsolat közte és a beteg között. Ha jól ismeri a beteget, ha kölcsönösen bizalmas kapcsolatról van szó. Különben a hír közlését a családtagokra kell bízni, azokra, akik meghittebb viszonyban vannak a beteggel. Nekik kell majd megtalálniuk a közlés megfelelő idejét és módját. Esetenként be lehet vonni a betegápolót, vagy más kompetens személyt, akinek jó kapcsolata van a beteggel. Fontos szerepe lehet sok esetben a papnak, gyóntatónak, akitől a beteg esetleg könnyebben elfogadja, vagy éppenséggel elvárja az igazság közlését. Ez megkönnyítheti a családtagok, barátok feladatát is, akiknek talán jóval fájdalmasabb egy ilyen igazság közlése. Mindenki, aki jó kapcsolatban van a beteggel, felelősséget érez iránta, és kommunikációs hálózatának részét képezi, potenciális szereplője egy ilyen jellegű igazság közlésének.

